

Ба 59 881

Дружцбы
Ліста
Менск...
1926г

Места Менск у канцы XV і пачатку XVI ст.

Менск, летапісны Менеск, ўспамінаецца ў летапісах пад 1066-67 годам, у часы барацьбы Кіеўшчыны з Палаччынай. Менск, аднак, напэўна, існаваў, як насельны пункт, многа раней. Гісторыя Менску ў гэтую эпоху да самага канца XV сталецця мала вядома, ня глядзячы на тое, што з XII ст. Менск робіцца сталіцай самастойнага княства і ў часы панавання Глеба Ўсеславіча (1101—1119) г. імкнецца йграць першую і кіруючую ролю ня толькі на тэрыторыі Беларусі, але нават і сярод іншых княстваў усходніх славянаў. У часы Гэдыміна Менск каля 1326 году ўваходзіць у склад Літоўска-Беларускае дзяржавы. У XIV ст. Менск траціць сваё сталічнае значэнне і пападае ў рукі сыноў і намесьнікаў Гэдыміна. Альгерд і Кейстут у межах Менскага княства аддалі Заслаўль свайму брату Яўнату. У Менску ў часы Альгерда знаходзіцца яго намесьнік. Ягайла аддаў Менск свайму брату Скіргайлу Альгердавічу, але пасля таго, як Вітаўт стаў вялікім князем, Менск у XV ст. стаў у непасрэдную залежнасьць ад Вільні, як у судовых, так і адміністрацыйных адносінах.

У гэтыя часы ў Менску сядзіць вяліка-княскі намесьнік, які зьяўляецца падлеглым уладзе Віленскага ваяводы, як у вайсковых, так і адміністрацыйных, судовых і гаспадарчых справах¹⁾.

Менск робіцца невялікім цэнтрам павету або намесьніцтва, якія ўтварыліся ў той час па ўсёй Літоўска-Беларускай дзяржаве і зваліся паватамі, валасьцямі, дзяржавамі, намесьніцтвамі. Тут трэба канчаткова высветліць непаразуменьне, якое пашло з лёгкай рукі Смродзкага, нібыта Менск стаў цэнтрам Менскага ваяводства, якое, па яго думцы, было ўтворана Гарадэльскім прывілеем 1413 году²⁾. Менскае ваяводства зьявілася толькі пасля адміністрацыйнай рэформы 1565-1566 г., ухваленай Віленскім соймам 1565-1566 г., якая была праведзена на тэрыторыі ўсёй дзяржавы. Дзякуючы гэтай рэформе зьявіліся на тэрыторыі Беларусі новыя ваяводствы: Менскае, якое складалася з паветаў Менскага і Рачыцкага; (Мазырскі павет быў аднесен да Кіеўскага ваяводства і толькі пасля Люблінскай вуніі быў далучан да Менскага ваяводства) і Мсьціслаўскае, якое мела толькі адзін павет.³⁾ Першым Менскім ваяводам быў тады прызначан Гаўрыла Іванавіч Гарнастай (1566-1576) і каштэлянам, або панам—Мікалай Станіслававіч Тальвош (1566-1570 г.⁴⁾.

Пасля таго, як крайніы князі ў часы Вітаўта канчаткова былі заменены намесьнікамі, ў Менску таксама зьяўляецца намесьнік, аднак, калі ён быў прызначан, і хто былі першыя намесьнікі, невядома.

1) М. Любанский. Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства, стр. 12—13.

2) А. П. Смородский. Столетие Минской губернии, ст. 3.

3) М. Любавский. Очерки ст. 268—269.

4) Малиновский. Рада великого княжества Литовского т. II, ст. 432.

З першых княскіх намесьнікаў ў Менску мы ўжо з пэўнасьцю можам назваць, на основе крынічных даных, імя намесьніка толькі ў 1473 годзе. Гэта быў князь Іван Юравіч Жаслаўскі, якому вялікі князь аддае загад, каб намесьнік увязаў гаспадарскую даніну пісару гаспадарскаму Васку Любічу¹⁾. Пасьля Івана Юравіча Жаслаўскага намесьнікам Менскім быў князь Іван Васільявіч з князёў Друцкіх. У часы Аляксандра намесьнікам Менскім стаў пан Мікалай Іванавіч Ільніч, а затым князь Багдан Іванавіч Жаслаўскі, які стаяў на чале Менскага намесьніцтва да 1529 г.²⁾

Нязначныя весткі аб Менску з гэтых часоў XV стал. тлумачацца тым, што Менск яшчэ ў гэты час ня страціў свайго сельска-гаспадарчага характару і мала чым розніўся па сваіх занятках ад вёскі. Яшчэ ў 1500 г. двары мяшчанскія маюць сельска-гаспадарчы характар: з пашнямі, нівамі і з сенажацьмі³⁾. У прывілеі на Майдэборскае права сельскія ўгодзьдзі займаюць значнае мейсца ў тых прывілегіях, якія даюцца месту Менскаму⁴⁾.

Сельска-гаспадарчыя ўгодзьдзі, якія замацаваў за сабою Менск прывілеем на Майдэборскае права, ў пазьнейшыя часы былі абмераны камісарамі і места ўпарта абараняе іх ад пакусаў па прыўлашчаньню іх іншымі станами нават у канцы XVI ст.⁵⁾.

Нявыразнае абмяжаваньне насельніцтва м. Менска па занятках ад вакольнай сельскай мясцовасьці значна тлумачыцца і характарам гаспадаркі Менскага павету таго часу.

Меншчына з гаспадарчага боку ў XV і першай палове XVI стал. мае пераходны характар і мае рысы гаспадаркі новай-земляробскай і старажытнай-прамысловай. Меншчына якраз ляжыць па сярэдзіне паміж Заходняй Беларуссю, якая ў той час ужо робіцца краінай пераважна земляробскай, і ўсходняй падняпроўскай Беларуссю, дзе яшчэ пануе дабываючая прамысловасьць. Бабруйшчына і Барысаўшчына, якія ляжаць побач з Менскам, маюць пераважна такія прамысловы характар, і для насельніцтва гэтых краін дабываючая прамысловасьць яшчэ і на працягу XVI ст. зьяўляецца галоўнаю крыніцаю існаваньня. У Меншчыне, ў пачатку XVI ст., мы знаходзім і дабываючую прамысловасьць і, побач з ёю, ужо досыць разьвітае земляробства. У данінах Вялікага князя ў Менскім павеце выразна выступае дваякі характар Меншчыны. У 1503 г. вялікі князь Аляксандр пацьвярджае баярыну Багдану Карэйвічу „вечно ему и его жене и их детем и напотом будущим счадом: нехай он тое именье Сухоревское держить со всеми приселки того именья и со всеми людьми, и з службами их, и с землями пашными и бортными и з сеножатями и с пропащими и з гаи, и з боры, и з лесы, и з озеры, и з реками, и з бобровыми гоны и з ловы зверынными и пташечными, и ставы, ставишы, и з млыны и з их вымелки. и з даньми грошовыми и медовыми и бобровыми и куничными, и з дзяклы и со всякими иными поплатки и падатymi“⁶⁾. У пералічэньні ўгодзьяў (выдаб) і падаткаў выразна выступае і земляробчы і прамысловы характар маёнтку. Пашні і пропаśni, ставы і млыны з адпаведнай данню дзяклам, якое плацілася збожжам ад земляробскіх вырабаў-з аднаго боку; і гаі, бары, лясы, вазэры, рэкі, бобровыя гоны і зьярыныя і пташыныя ловы з адпаведнымі данямі бобро-

1) Р. И. Б. т. № XX, ст. 84

2) Ibidem 101.

3) Р. И. Б. т. XXVII, ст. 789.

4) Ibidem—739—744

5) Собран. древн. грамот и актов городов Минской губ. № 33.

6) Р. И. Б. т. XXVI, ст. 866.

вымі, мядовымі і кунічнымі з другога боку, яскрава сьведчаць аб характары і гаспадаркі і заняткаў насельніцтва. Пералічаючы падаткі, гаспадар вялікі князь падатак з вырабаў ад зямлі ня ставіць на першае месца, значыцца, замляробства ня йграла пераважнай ролі ў гаспадарцы маёнтку. Такі характар мае і другі маёнтак „Онцыпоровское“, які належыў гаспадарскаму пісару Грамыку Ісаевічу: „з людзьмі і землямі пашнымі і з бортнымі, і з сеножатымі і з дубровамі і з прудыцамі, і з рекамі, і з ловы зверыньнымі і пташыннымі, і рыбнімі“¹⁾ У 1513 г. вялікі князь Жыгімонт зацьвердзіў даніну Галены Іванаўны за Вазьнясенскім манастыром сяло Трасьнянец „бліско меса менскага“ шэсьць служб людзей... і, апрача таго, яшчэ „тры землі, на которых седели тры службы людей... і з их землямі пашнымі і бортнымі і з бобровымі гоны і с сеножатымі“²⁾.

Такі пераходны характар гаспадаркі ня мог, аднак, доўга ўтрымацца ў Меншчыне, дзякуючы яе блізкасьці да цэнтраў і да ракі Нёмана, якая давала магчымасьць вывозіць сельска-гаспадарчыя вырабы на заходня-эўрапейскія рынкі. Магчыма, што Меншчына ў той час ужо была болей густа заселена, чымся ўсходнія краіны, бо вялікія князі, пачынаючы з Казіміра, шырока раздаюць землі Меншчыны баярам шляхце, як у часовае, гэтак і ў вечнае ўладаньне на ўмовах вайскавай службы...³⁾

Па попісу 1528 г. шляхта Менскага павету з гаспадарскіх зямель выстаўляла 72 кані. З іх баярын „Служка Омелянович“ выстаўляў 14 коняй, Багдан Шалуха—12 коняй, 2 баярыны па 5 коняй, 1 баярын 4 коні, 2 баярыны па 3 кані, 5 баяр па 2 кані, 21 баярын па аднаму каню. З іх аднаго каня выстаўляла некалькі братоў, а аднаго—выстаўлялі ўдвох. Апроч таго, тры баярыны, выяжджалі „сам“—конь⁴⁾ Былі на тэрыторыі Менскага павету, напэўна, і панскія землі. Так, вядома, што ў Заслаўлі сядзелі князі Жаслаўскія; Смалявічы належылі князем Астрожскім, былі маёнткі князёў Горскіх, Радзівілаў, Тышкевічаў і іншых. Калі ў канцы XV ст. ў значных разьмерах пачало вывазіцца збожжа за граніцу, зразумела, што як баяры—шляхта пачалі імкнуцца да пашырэння замляробства, гэтак і само сялянства павялічыла свае заняткі ім, і замляробства ў XVI ст. пачынае значна ўзмацняцца ў раёне Менску.

Спрыяючым момантам для Менску было тое, што ён ляжаў на гандлёвым шляху з усходу на захад. Гэты шлях ішоў з Вільні на Маскву праз Меднікі, Ашмяны, Крэва, Краснасельск, Менск, Барысаў і Воршу. Гэтым шляхам звычайна езьдзілі гаспадарскія паслы і гандляры⁵⁾. Праз Менск ішоў значны гандаль ужо ў XV ст. Значэньне гандлёвага шляху асабліва ў гандлю з Масквой выступае выразна ў арэндных дагаворах на Менскае мыта. Мытнікі выгаварвалі сабе, што, у выпадку вайны з Масквою, страты ад вайны павінны вылічвацца з агульнай сумы. Значнасьць зносін з Масквою адбіваецца і ў скачках арэнднай платы за мыта ў залежнасьці ад вайны. У Менску з старажытных часоў знаходзіцца дзяржаўная мытная камора, якая абкладае мытам усе тавары, што праходзілі праз Менск. Ужо ў 1486 г. з Менскага мыта было толькі выдана розным асобам 103 капы грошай,⁶⁾ (колькі ўсяго даваў мытны збор у Менску ў гэты час—невядома). У 1489 г. Менскае мы-

1) *ibidem* ст. 853.

2) Собр. древн. грамот Мин. губ. № 4.

3) Р. И. Б. т. XX і XXVII.

4) Р. И. Б., т. 33, ст. 29—30

5) Любавский. Областное деление, прилож. № 48.

6) Р. И. Б. Т. XXVII, ст. 188

та аддана было ў арэнду за 250 коп грош ай¹⁾, ў 1491 г. было аддана на тры гады за „трыста коп грошай і 6 без осми грошей²⁾ У 1498 г. было аддана ў арэнду за 200 коп грошай ў год, у 1501 г. за 300 коп, у 1504 за 200 коп, ў 1509 г. за 300 коп грошай, у 1525 г. за 450 коп грошай, ў 1532 по 550 коп грошай у год, у 1553 г. за 1500 коп грошай на год, у 1560 г, таксама за 1500 коп грошай у год.³⁾

Значная сума мытных грошай, якія зьбіраліся з тавараў, што праходзілі праз Менск, сьведчыць аб жывым гандлю ўсходніх краін з захадам. Гэты гандаль ажыўляў места Менск і спрыяў яго разьвіцьцю. Аднак, м. Менск ня было у пачатку XVI в. значным пасяленьнем ў параўнаньні з іншымі месцамі Літоўска-Беларускай дзяржавы. Па раскладу вайсковай павіннасьці ля 1513 г. Менск выстаўляе толькі 10 коняй, у той час, як Навагрудак і Ваўкавыск павінны даваць па 20 коняй, Бельск 50 коняй, Берасьце 150, а Вільня 500 коняй⁴⁾. Такія ж прыблізна адносіны былі і ў тым выпадку, калі вайсковая павіннасьць замянялася грашовым падаткам. Менск плаціў за званьне ад вайсковай службы 10 коп грошай, Навагрудак 20 коп, Берасьце 100 коп⁵⁾. Такім чынам, у пачатку XVI ст. Менск быў невялікім месцам і быў меншым за Навагрудак, Ваўкавыск, Ліду і іншыя месцы Беларусі, калі грунтавацца на гэтых параўнаўчых даных сярэбшчыны і вайсковай сілы гэтых мест. Некаторая супярэчнасьць маецца аднак у тым, што Менск плаціў кожны год агульны плат з усяго места ў колькасьці 60 коп грошай, Навагрудак 50 залатых угорскіх⁶⁾, а Ваўкавыск 30 залатых⁷⁾. У канцы XV і ў пачатку XVI стал. на Менску цяжка адбіліся войны паміж Літоўска-Беларускай дзяржавай і княствам Маскоўскім. Хоць вайсковыя падзеі не дакаціліся да тэрыторыі Менска, але яны знішчылі той гандаль, які йшоў праз Менск, прыпыніўшы гандлёвыя зносіны з Масквою і адарваўшы ад Літоўскага княства цэлы шэраг ўсходніх краін, якія праз Менск вялі гандлёвыя зносіны з захадам. Яскрава гэта відаць ў зьніжэньні мытных збораў. Ваенныя справы аднак і ажыўляюць Менск, бо ў часе вайны гаспадар з панамі радаю часта бывае ў Менску, прызначае сэсіі сваіх судоў, і ў Менск да гаспадара прьяжджаюць многія асобы, якія маюць тыя ці іншыя справы да гаспадара і шукаюць іх вырашэньня. Так ужо ў 1502 г. вялікі князь Аляксандар з панамі радаю быў у Менску і хоць, напэўна, кароткі час, але вырашыў там некаторыя справы⁸⁾. У 1507 годзе вялікі князь Жыгімонт вырашае цэлы шэраг судовых спраў у Менску; пры гэтым былі наступныя паны-рада: „Воевода Троцкі пан Миколай Миколаевич, Маршалок Земский, староста Городенский, пан Ян Юрьевич; пан Троцкий, староста Жомойтский, пан Станислав Янович; воевода Новгородский, маршалок, князь Иван Львович Глинский; маршалок, местник Волковский и Кричовский, пан Ян Янович Юрьевича, и иные панове рада“⁹⁾.

Вялікае значэньне для ажыўленьня м. Менску мела дараваньне Майдэборскага права. 14 сакавіка 1499 г.¹⁰⁾ Менск атрымаў прывілей на Майдэборскае права, нават раней чымся м. Навагрудак, ня гле-

1) В. Пичета. Аграрная реформа т. 1, ст. 77.

2) Акты Литовско-Русского государства № 49.

3) Доннар Запольский. Государст. хозяйство дядаткі, ст. XVI—XXVI.

4) Акты Литов.-Руск. государства № 134.

5) Ibidem № 135.

6) Собр. древн. грамот Мин. губ. № 3.

7) А. З. Р. т. II, ст. 13.

8) Р. И. Б. т. XX, ст. 96.

9) Ibidem ст. 567.

10) Р. И. Б. т. XXVII, ст. 739.

дзячы на тое, што, вочавідна, Менск у той час быў значна меншым за Навагрудак. Цяжка высветліць непасрэдныя прычыны даравання Майдэборскага права м. Менску, як і наогул большай часткі мест Беларусі. Па характару гаспадаркі Менскага павету і ўсёй акругі нельга сказаць, каб дараваньне Майдэборскага права вымагалася эканомічнымі патрэбамі, бо гаспадарка і заняткі насельніцтва места Менску мала чым адрозьніваюцца ад вакольных вёсак. З другога боку, мы ня можам сказаць, што разьвіццё земляробскай гаспадаркі ў вёсцы, а таксама і гаспадарскага Менскага двара і бліжэйшай да Менску ваколіцы пагражала Менскаму насельніцтву цяглымі службама і прыгонам, як гэта можна заўважыць у іншых беларускіх местах таго часу, напрыклад, у Ваўкавыску, мяшчане якога прывілеем на Майдэборскае права звальняліся ад „дзякол и от сена подякольного и от пенязей тых, которые за дяклом вранником даивали каждый год“... „Также и з секерою на дело не велели им ходити и сена косити... и до Городна на работу к вапну не ходити“¹⁾). Такой пагрозы мы не прымячам для Менску; Менск па велічыні быў меншым за Ваўкавыск, і каля Менску яшчэ не разьвіта так земляробства з зьвязаным з ім прыгонам, як гэта было ў Ваўкавыскім павеце. У канцы XV і пачатку XVI стагоддзя, аднак, ужо можна заўважыць у Менску выдзяленьне рамесла і існаваньне цэлага шэрагу рамесьнікаў, як залатары, краўцы, кушнары, кавалі, чабатыры і іншыя. Гэтыя рамесьнікі да даравання Майдэборскага права былі пад прысудам замкавым і працавалі на замак, вырабляючы „нароги, серпы и зацепки и сокеры и иные речы“. З дараваньнем прывілея на Майдэборскае права рамесьнікі папалі пад уладу Менскага магістрата. Аднак, намесьнік гаспадарскі ў Менску князь Багдан Жаслаўскі быў незадаволен такім палажэньнем і скардзіўся князю, грунтуючыся на тым, што двор гаспадарскі застаўся без рамесьнікаў. Гаспадар стаў на бок намесьніка і загадаў Менскаму ўраду выдзяліць 15 рамесьніцкіх дамоў і перадаць іх замкаваму ўраду²⁾). Калі прыняць пад увагу такую значную колькасць дамоў, насялёных рамесьнікамі, якія выдзяляліся на замак, то можна думаць, што лік рамесьнікаў ужо ў пачатку XVI в. быў досыць значным і рамясло было даволі разьвітым у Менску.

Дакуманты XV в. не захавалі нам і барацьбы Менску і яго насельніцтва з намесьнікамі-дзяржаўцамі, хоць яна, напэўна, была, што таксама часта прымушала гаспадарскі ўрад таго часу шукаць выхад у звальненьні местаў ад падуладнасьці і прысуду намесьнікаў-дзяржаўцаў шляхам даравання ім Майдэборскага права і, на аснове яго, асобнай арганізацыі места з сваёй ўладай, правамі і ўласным судом.

Правы і вольнасьці м. Менску на аснове прывілея на Майдэборскае права.

Прывілей, які быў дан Менску ўрадам вялікага князя Аляксандра, трафарэтным спосабам, які ўжываецца ў значным ліку прывілеяў таго часу, абасноўвае дараваньне Майдэборскага права месту Менскаму.

Па думцы ўраду таго часу, якая выяўлена ў прывілею, дараваньне Майдэборскага права, і асабліва добрага і справядлівага ўраду, дапамагае разьвіццёю места, яго павялічэньню і росту. „Маючы взгляд посполитою доброго размноженья и хотечы положенье места нашего Менского в мере лепшой поставити, абы люди наши, там мешкаючы

¹⁾ А. З. Р. т. II, № 13.

²⁾ Собрание древних грамот и актов гор. Минск. губ. № 67.

через влад добрый а справедливый были размножены, тое место наше Меньск с права Литовского и Руского и которое коли будет там перво держано, у право Немецкое, которое зоветься Майтборское, перемением на вечные часы¹⁾. Такім чынам, урад лічыць, што пераменай тубыльных праў, якімі карысталася места да гэтага часу, на правы нямецкія, места ставіцца ў лепшыя умовы жыцця, асабліва дзякуючы добраму і справядліваму ўраду, які арганізуецца нанова, па прыкладу чужаземных, нямецкіх мест. Можна думаць, што ў гэтым апошнім, а іменна, ў вызваленні ад падуладнасці і падсуднасці намесьнікам дзяржаўцам, з свавольствам і драпествам якіх ня мог справіцца ўрад, і была галоўная прычына даравання Менску Майдэборскага права. Хоць дакумантаў аб адносінах намесьнікаў гаспадарскіх да мяшчан Менскіх з часоў перад дараваннем Майдэборскага права і не захавалася, але можна думаць, што намесьнікі Менскія ня былі лепшымі за намесьнікаў іншых краін, тым болей, што барацьба, і досыць значная, паміж Менскам і Менскім намесьнікам разгарнулася ў XVI веку.

Гэтаму моманту звальнення места і яго насельніцтва ад падсуднасці і падуладнасці агульна-дзяржаўным ураднікам прывілей удзяляе многа ўвагі і наўмысьле яго падкрэсьлівае: „и тые вси люди выймуем от права городского и боярского и отдаляем их и вечно вызволяем всех того места людей от судов и от моцей всех воевод и от панов и старост, наместников, судей и всех владников всего великого князства Литовского так, иж перед ними, о которых кольвек речаш будут позваны, на праве не будут повинни стояти, а ни отповедать“.

Места, звольненае ад тубыльнага права „Литовского и Русского“, атрымлівае новыя нормы права, якімі яно павінна карыстацца ў сваім жыцці. „Вставляем и даем им знову обычай, подлугу того права Майтборского, зупольное раженье и всю уставу, отдаляючи того места вси права, вставы и обычай, перво держанный, который жь тое право Майтборское нагабаюць, засмучаюць, або перашкажаюць“. „Также к тому месту нашему Менскому даем и записуем и дозволяем супольно тым ся правом Майтборским судити и радити, а надо все болшое право себе оставляем“.

Даруючы месту новае права і новую уставу, прывілей не вызначае, у чым заключалася гэтае права і ня робіць увагі, якім выданнем яго можна карыстацца. Трэба сказаць, што ў той час яно і ня было яшчэ надрукавана і, верагодна, што вядома было ў рукапісах, бо многія места Беларусі, як Вільня і Берасьце ўжо доўгі час ім карысталіся. У першы раз своды Майдэборскага права былі надрукаваны на лацінскай мове Мікалаем Яськерам у 1535 г. у Кракаве, а потым—на польскай мове ў другой палове XVI веку былі многа раз выданы ў апрацоўцы Барталамея Гроіцкага і Паўла Шчэрбіча. Апошнія выданні, хоць яны ніколі ня былі зацьверджаны ўладаю, і былі тымі нормаі права і сводамі законаў, якімі карысталіся беларускія места, у тым ліку і Менск, а таксама і дзяржаўны ўрад у мескіх справах²⁾.

Разам з вызваленнем ад падуладнасці і прысуду ваяводам, дзяржаўцам і іншым ураднікам, прывілей вызваляе Менск ад некаторых ранейшых павіннасцей. Аднай з цяжкіх павіннасцяй была падводная. Места Менскае ня зусім ад яе звальняецца, але даваньне падвод Менскам абмяжоўваецца, і падводы павінны давацца, калі ёсьць загад самога гаспадара, запячатаны яго сыгнэтам.

¹⁾ Р. И. Б. т. XXVII. ст. 740.

²⁾ Тарноновский. Обзор памятников Магдебургского права Западно-Русских городов Литовской эпохи. Варшава 1897 г.

Падводная павіннасьць натураю была досыць цяжкаю для места і пасьля выданьня прывілею, асабліва па тэй прычыне, што насельніцтва Менска, якое не падлягала Майдэборскаму праву, як царкоўнае, касцельнае і манастырскае, было зусім звольнена ад падводнай павіннасьці, а насельніцтва, якое жыло на землях княскіх, панскіх і шляхецкіх, імкнулася ўхіліцца ад яе.

Падводная павіннасьць спачатку адбывалася, трэба думаць, натураю, а ў другой палове XVI ст. была пераведзена на грошы. На Менск у годы 1572—1590 прыходзілася падводных грошай 11 коп 30 грошай штогодна¹⁾. У параўнаньні з іншымі месцамі гэта была нязначная сума, бо Ваўкавыск плаціў штогод „падводных пенезей“ у тры-ж часы 34 капы грошай.

Прывілеем таксама вызваляюцца мяшчане і ад старожи, якую яны павінны цяпер даваць толькі на дзяржаўныя патрэбы.

Прывілеем устанаўліваецца агульны падатак з места ў разьмеру 60 коп грошай на год. Да гэтага часу насельніцтва Менску плаціла розныя катэгоры падаткаў, а цяпер гэта замяняецца агульным платам з усяго места. З іншых падаткаў Менск плаціць, як і ўсе месцы, сярэбшчыну: „коли положим серебщину нашу великую и малую по всем городом нашим и местом и волостем в нашем панстве, великом князстве, то тое наше место маеть нам серебщину давати так, как и иные наши месцы без кождое вымовы“. Сярэбшчына была агульным дзяржаўным падаткам, які накладаўся па ўхвалах вялікага вальнага сойму і прызначаўся звычайна на вайсковыя патрэбы. Сярэбшчына бралася ў сельскіх мясцовасьцях са службы, а з правядзеньнем валочнай памеры, з валокі (валока раўнялася прыблізна 20 дзесяцінам); ў месцах ў залежнасьці ад велічыні места. На Менск ў 1513 г., як вышэй бачылі, было прызначана 10 коп грошай.

Апрача гэтага, Менск плаціў яшчэ „цынш корчемный“, гэта значыць падатак за права вырабу і прадажы гарэлкі і піва. Гэты падатак застаўся за месцам „подле давного обычая“.

Самай значнай павіннасьцю была земская служба, або вайсковая павіннасьць. Места павінна было выстаўляць вызначаны вялікім вальным соймам лік вайсковай сілы, што, як мы ўжо бачылі, у 1513 г. складала 10 коняй.

Звольніўшы Менск ад часткі павіннасьцяў і вызначыўшы яго падаткі, якія ён павінен быў плаціць, прывілей пералічае цэлы шэраг эканомічных выгад і даходных крыніц, якія даюцца месту і яго ўраду.

Менск займаў выгоднае палажэньне ў гандлёвых адносінах, бо ён ляжаў на шляху паміж Заходняй Эўропай і Маскоўскай дзяржавай.

Было вельмі важна для далейшага ўзросту Менску забясьпечыць яго ад гандляроў іншых мест, якія праездам маглі запоўніць рынак прывознымі таварамі і, такім чынам, пазбавіць прыбыткаў ад гандлю мескіх гандляроў. Прывілей зьвярнуў на гэта вялікую ўвагу і вызначыў ня толькі тое, што госьці маюць права прадаваць і купляць толькі оптам, але і падрабязна пералічыў, якою мераю яны маюць права карыстацца ў гандлёвых зносінах з мясцовым насельніцтвам. Выключэньне было толькі для віленцаў, якія маглі гандляваць у раздроб. Разам з гэтым прывілей рашуча забараніў гандляром весці гандаль па вёсках. Усе тавары яны павінны былі прадаваць і набываць толькі ў месцы. „Теж кроме Вилневцев ни один купец иного места не будеть моцы мети иноко куповати и продавати, только под тою мерою, в том листе на долу выписаною: найпервей воски—штукою, або по полуберковес-

¹⁾ Мэтрыка Літоўская, кніга судных спраў 63, карта 561.

ку, соболи, куницы и тхоры—по сороку, белку, горностая, лисицу и норыцу—по полтредяста, попел, смолу—лаштом; а того не маюць куповати ни в лесех, а ни в борех, а ни в селех, только на месте. Тэж маюць прадавати сукна—паставом, соль—лаштом, перец, имбер, мигдалы, иншыи зельи простыи—каменем, шафран, мушкаты, гвоздики, квет мушкатовый, кгалкган, цетвар и иншыи зелья дорожшии—фуньтом, секиры, ножи и иншыи таковские речи—тахром, або в тузин, железо, олово, медь, цыну, мосяжи и иншыи речи таковские—центънарем, фикги, розынъки, кошем, вино какое колвек и пиво немецкое и иншее питье чужое бочкою целою. Тыи купцы чужые не будутъ смети под меру меньшую а ни продавати, а ни куповати, только как у верху выписано; а естлибы который своею смелостию иначей вчинил, тогды тую куплю до коморы нашею войт на нас возьметъ“.

Гэтая зацікаўленнасць места ў гандлёвых прывілеях і яго залежнасць ад гандлю выразна адбіваецца і ў пазьнейшых зацверджаньнях гандлёвых інтарэсаў Менску. У 1606 г. Жыгімонт Ваза новым прывілеем замацаваў гандлёвыя прывілеі Менску, прычым выразна вызначыў, што Менск прышоў ў заняпад у часе войн Інфлянскай, а потым Маскоўскай.

Новы прывілей наагул зьяўляецца паўтарэньнем старога, аднак мае і некаторыя навіны ў параўнаньні з прывілеем 1499 г. Прывілей забараняе ўсім гандляром гасьцём, ня выключаючы і віленцаў, як тубільным, так і чужаземным, гандляваць у раздроб. Пры гэтым прывілей падкрэсьлівае тыя часы, калі асабліва ажыўляецца гандаль, а іменна, у часы адбываньня трыбунальскіх судаў, рочкаў земскіх і рочкаў гродскіх, гэта значыць у часы, калі ў места зьяжджаецца многа шляхты з вёсак; у гэтыя часы чужаземцы і гандляры іншых мест ня маюць права гандляваць у раздроб пад страхам конфіскацыі тавароў. Прывілей таксама забараняе гандаль у раздроб і таму мескаму насельніцтву, якое не падлягае Майдэборскаму праву. Гэты прывілей таксама забараняе весці ў Менску гандаль і заводзіць свае крамы яўрэям на гэтай аснове, што яны да гэтага часу ў Менску гандлем не займаліся. Прывілей забараняе таксама гандаль госьцю з госьцем; такі гандаль дазваляецца толькі у часы ярмаркаў.¹⁾

Забясьпечыўшы гандлёвыя інтарэсы Менску, прывілей звяртае і значную ўвагу на яго сельска-гаспадарчыя патрэбы. Месту былі пераданы „вси места пустыи в месте и вокруг места, поля нашы, ку осаженью и размноженью людей“. Апрача таго, мяшчанам, паводле старога звычайу, дазволена было „брати дерево на будованье домов и теж на кухню в борех, в лесе за тры мили около местъца в наших борех в лесех и в пушах, окроме бортного дерева, которого ж рушить не смеют“.

Такое агульнае і нявыразнае дараваньне неабмераных дакладна сельска-гаспадарчых угодзьдзяў, палёў і лясоў, магчыма была дзякуючы слабай заселенасьці ваколіц Менску. Хутка, аднак, зрабіўся патрэбным больш дэталны абмер зямель, тым болей, што шляхта пачала захапляць менскія паля, сенажаці і іншыя менскія ўгодзьдзі. Менск прымушан быў судовым парадкам бараніць свае землі, і, па загаду гаспадарскага ўраду, два разы ў 1576 і ў 1586 г. выяжджаюць камісары, якія „опять им тые кгрунты присудили и ограничили.. з описаньем певных границ“. На аснове гэтай паставы і разьмежаваньня камісараў, Менск ізноў ужо ў 1592 годзе просіць аб замацаваньні за ім наданых яму зямельных угодзьдзяў, пажыткі з якіх ідуць „на ратуш

¹⁾ Собрание древних грамот городов Минск. губ. № 63.

Менский ку апатреню тежаров местких“. Просьба места была задавлена, аднак ужо з болей ясным вызначэньем граніц. „А так мы з ласки нашое гасподарское чынечы то па чоломбите подданных наших мешан менских... тые все пляцы и кгрунты в месте и около места з давных часов им ку месту належачые, покол(ь) границы тых кгрунтов их зашли и которые им через комисаров продков наших прысужоны суть, то есть, бор, пушу, кгрунты и сеножати крупецкие, водле листов суду комисарского, за речкою крупком, почавшы от речки крупца у верху реки свислочы аж до ржавца, под пушу качынскую и до земли каноницкое, а от земли каноницкое по дороге тарасовскую и болото широкое и иные всякие кгрунты около того места нашего: розробки, заросли, пропашы и сеножати, што одноколье им здавна и теперь належит пры подданных наших мешанех менских есмо зоставили“¹⁾.

Апрача гэтага месту была надана яшчэ некалькі даходных крыніц. Як і ва ўсіх іншых местах, Менску дарована была права „мети важницю и капницю, и весь воск там жо стопленный печатью их мають знаменитовати, и с того вжытки ку посполитому доброму мають ховати“.

Менская вага, якая існуе і дагэтуль, была ў тых часы вельмі патрэбнай; старажытныя гандляры не маглі пахваліцца сваёй суменнасьцю, і, пры пераходзе тавару з адных рук у другія, тавары звычайна важыліся на мескай важніцы. Даход з гэтай вагі „важчье“, які да дараванья майдэборскага права йшоў на карысьць намесьніка дзяржаўцы, цяпер быў прыданы месту.

Тое самое было і з капніцай. Фальшаваньне воску было звычайнай зьявай яшчэ ў больш старыя часы²⁾. Яно захавалася і ў XV і XVI в. Каб забяспечыць добрую якасьць воску, яго звычайна тапілі ў мескай капніцы, вылівалі ў пэўныя формы, і ставілі мескую пячатку, як фабрычнае кляймо. За гэтыя паслугі места брала некаторую суму грошай, што было крыніцай яго даходаў.

Для тэй жа мэты забяспечанья правільнасьці меры, места мела „бочку мерную и медницу с знаменем местским“, плата за карыстаньне якімі йшла на пажытак места.

Прывілеем 1499 г. было дарована права пабудаваць ратуш „пад каторым жо будуць мети крамницу и клетки хлебные и камору паstryгальную“. Даход з іх таксама павінен быў ісьці на карысьць места.

Для павялічэньня мескага пажытку дазволена было „млын збудовати на месту подобном, на рече на Свислочы“. У Менску, па Сьвіслачы, ўжо быў млын, але гаспадар пакінуў яго за сабою. Права на збудаваньне млыну, аднак, ня было здзейсьнена на працягу ўсяго XVI ст. У 1592 г. прывілей, выданы Менску, сьведчыць, што мяшчане менскія „мають такое позволенье, же вольно им млын на рече на свислочы на погожом месту збудовати, а они за недостатком своим и до сего часу тому досыць учинити не могут“. Цяпер, у 1592 г. мяшчане просяць аб дазваленьні ім збудаваць млын ў іншым месцы, а іменна, „на рече переспе, которая идеть с комарова болота у Свислочу реку, став заняти и млын збудовати“ і апроч таго „другий млын па перны й тудеж мучный на кгрунте местском также заняти и властным накладом их збудовати“³⁾.

1) Собр. древн. грамот город. Минск. губ. № 33.

2) Голубовский. История Смоленской земли.

3) Собр. древн. грамот город. Минск. губ. № 33.

Дазваленьне ім было дадзена. Як і калі было здзейсьнена дазваленьне, невядома, бо просьба паўтараецца і ў 1606 г., але стаў і млын у Крупцах існуе і дагэтуль. Апроч млына для мліва збожжа і папяровага млыну, былі ў Менску, напэўна, і іншыя прамысловыя ўстановы, як цагельня і іншыя; вестак, аднак, аб іх ад XVI стагоддзя ў нас не захавалася.

Організацыя мескай ўлады ў Менску.

З дараваньнем Майдэборскага права і вызваленьнем ад падуладнасьці ваявод і намесьнікаў-дзяржаўцаў, у месце была арганізавана свая меская ўлада па ўзору іншых мест, якія карысталіся Майдэборскім правам. Перш усяго прывілеем устанаўляецца і надаецца войтаўства і вызначаюцца войту пажыткі, якія йдуць на яго карысьць. Галоўным даходам войта зьяўляецца трэці грош, гэта значыць трэцяя частка з судовых він-штрафаў. Гэты войтаўскі пажытак з важнейшага абавязку войта, а іменна, з судовых він, бо ўсе судовыя справы, асабліва крымінальныя, падлягаюць суду войта разам з лаваю. Апрача таго, войт атрымлівае даход з двух клетак мясных і плат з двух карчом. Дзьве карчмы штогодна прыносяць даход войту 4 капы грашай¹⁾.

Войтаўскія пасады—вельмі даходныя, і дзеля гэтага прызначэньне на гэтую пасаду ўрад пакідае за сабою. У значных местах, дзе даходы былі вельмі вялікія, войтаўская пасада звычайна аддавалася выдатным паном і ўрадавым асобам, як, напрыклад, у Полацку, Бельску, Каменцы, пазьней ў Віцебску і Магілеве. У Менску гэтага мы ня заўважаем ў XVI стагоддзі; ў XVII ст. войтамі былі звычайна паны. Войтаўская пасада звычайна аддавалася дажывотна, гэта значыць да сьмерці тэй асобе, якая прызначалася на пасаду, або ў вечнасьць з правам перадачы насьледнікам. Тое-ж было і ў Менску. Хто быў першым войтам, невядома. У 1503 г. менскае войтаўства было зацьверджана за мытнікам Смаленскім Іванам Новахрышчоным. Магчыма, што ён і быў першым войтам, бо ён просіць, каб яму гаспадар даў „войтовство Менское со всеми тыми платы и доходы, што перво сего дали есмо ему, абыхмо ему тое войтовство дали вечно“. „И мы з ласки нашое на его чоломбитье то вчинили и тое войтовство Менское дали есмо держати и заведати вечно и непорушно ему самому и его жонё и их детям и его ближним и напотом будучим их счадком со всеми войтовскими платы и доходы и с тою воскобойнею и капницею и тым третим грошем, што маеть с судов на ратуши брати и с двома корчмами волными, которыи ж маеть в месте мети з их платом“. Такім чынам войтаўскі ўрад перадаецца мытніку Смаленскаму ў вечнасьць; пры гэтым у яго карыстаньне аддаюцца менскія даходныя крыніцы, як воскабойня і капніца, якія дагэтуль належалі месту. Можна думаць, што мытнік Іван пазычыў значную суму грошай дзяржаўнаму скарбу і ў забясьпечаньне звароту атрымаў даходную пасаду. Гэта тым болей верагодна, што прывілей захоўвае за ім гэтыя пасады нават у тым выпадку, калі-б Майдэборскае права была адменена. „А естли бых мо то право Майтборское в месте Менском зламали, и мы однако его не маем с того войтовства рушити и тот его третий грош с судов мает ему таки наместник Менский выдавати, который ли коли Менск от нас будет держати²⁾).

Праз некалькі гадоў вайтаўство Менскае адышло да радні войта Івана, а ў 1518 г. войтам Менскім быў ужо нейкі Грынашка Багда-

¹⁾ Р. И. Б. т. XXVII. ст. 741.

²⁾ Акты Литовско-Русского государства № 80.

новіч¹⁾, у 1590 г. войтам і войскім менскім быў Іван Быкаўскі ²⁾, а ў 1595 г. Грыгор Тэрлецкі³⁾.

Прывілей 1499 г. зусім не вызначае ўлады намесьніка войта, або лентвойта. Аднак, пасада лентвойта зьявілася, толькі невядома калі. У 1590 г. лентвойтам Менскім быў Ян Петрашковіч⁴⁾.

Асноўным абавязкам і правам войта быў суд над мяшчанамі места, ад якога ён атрымліваў найбольшы прыбытак. На судовыя пастановы войта апэляцыя йшла да гаспадара вялікага князя. Але войт быў ня толькі судоваю ўладаю ў Менску; яму ў значнай меры належыла і вышэйшая адміністрацыйная ўлада. Так, у 1590 г., войт Менскі Іван Быкаўскі ўстанаўляе і зацьвярджае парадак адбываньня ўлады бурмістраў, радцаў і лаўнікаў.

Суд і адміністрацыйныя справы войт вырашаў супольна з радцамі і бурмістрамі. Менская рада па правілею складалася з 12 радцаў; радцы разам з войтам выбіраюць з саміх сябе на кожны год 2 бурмістраў. „Маюць теж быти в месте дванадцать радских, которы ж радцы з войтом посполито моють абирати промежку себе на каждый год бурмистров“.

Якім спосабам вызначаліся радцы—шляхам абіраньня менскімі мяшчанамі, ці прызначаліся на свае пасады войтамі, невядома.

Прывілей зусім нічога не гаворыць аб лаве, але ў 1590 г. лаўнікі ўжо існуюць, аднак ня ясна, ці яны складаюць асобную ўстанову, бо суд праводзіцца бурмістрамі, радцамі і лаўнікамі. Спосаб абіраньня бурмістраў, які вызначан прывілеем, не застаўся сталым. Відаць, бурмістраўскія пасады былі даходнымі, бо за ўладаньне імі, і за спосабы прызначэньня бурмістраў ідзе барацьба. Па пастанове сходу бурмістраў, радцаў і лаўнікаў у 1590 годзе было прызнана, што штогодняе абіраньне бурмістраў шкодна для места, бо дзякуючы яму кепска дгляюцца мескія маемасьці; апроч таго, штогоднія выбары ўносяць сярод райцаў ростыркi і воражасьць; і было пастаноўлена прызначыць па тры зьмены бурмістраў, радцаў і лаўнікаў па 2 з кожнага ўраду. Кожная зьмена абраных урадоўцаў займае пасаду па году. Пры гэтым былі абраны на 1590 г. бурмістрамі Багдан Савіч і Саўка Піліповіч, райцамі—Іван Ткач і Лявон Ходзьковіч, лаўнікамі—Захар'я Дзіямідовіч і Аніска Мухліч; затым былі абраны пэўныя асобы на 1591 і 1592 г.г. Калі-б яны выдаліся пажытачнымі і карыснымі для мескіх спраў, то яны захоўваюць свае пасады да сьмерці, а калі-б такі парадак аказаўся нявыгодным, то радзе і магістрату мескаму даецца магчымасьць зьмяніць гэты парадак і ўстанавіць новы, згодна сваім разважаньням і ўхвалам.

У выпадку ад'езду па пільных справах каго-небудзь з абраных ураднікаў, іх замяняюць па ўласнай іх просьбе старыя ўраднікі такім спосабам: бурмістр-бурмістра, радца-радцу і лаўнік-лаўніка. За ногаабранымі ўрадоўцамі было забяспечана, што ў выпадку нападу на іх, або гвалту, ўсё паспольштва абавязана абараняць іх ва ўсялякіх судах, аж да астатняга стопня, за кошт і дапамогаю ўсяго места. У той час, калі свавольства шляхецтва і асабліва магнацтва ня ведала ніякіх перашкод, такое забяспечаньне было далёка ня лішнім. Разам з тым, прымаючы пад увагу значную працу, якая прыходзіцца на іх долю, і каб прыахоўціць іх да пасяджэньняў, а таксама да выкананьня іх адміністрацыйных абавязкаў, прызначаецца пэнсыя: бурмістрам рочным па 20

1) Р. И. Б. т. XX, ст. 1219.

2) Собран. древи. грамот Минской губ. № 32.

3) Мэтр. Літ., кн. Судн. дел 63, л. 506—509.

4) Собран. древних грамот Минской губ. № 32.

злотых польскіх у год, гэта значыць тым бурмістрам трох зьмен, якія будуць займацца судовымі справамі 16 коп. грошай на год, двум радцам па тры копы грошай, а лаўнікам двум па капе грошай літоўскіх.

Кожная зьмена займае сваю пасаду з вясновага Мікалая, гэта значыць з 9 траўня.

Згода магістрату 1590 году прызначае таксама двух бірчых, якія выбіраюць мескія падаткі і двух шафараў, якія хаваюць грошы і наглядаюць за зьбіраньнем падаткаў. Кожны год гадавыя бурмістры, радцы і лаўнікі, пасля заканчэньня году, павінны здаць другой зьмене бурмістраў, радцаў і лаўнікаў скрынку мескую з прывілеямі, лістамі і кнігамі, пячаткаю мескаю і з ўсімі пісьмовымі справамі; разам з тым павінны зрабіць справаздачу аб даходах і расходах перад усім пасольствам, якое зьбіраецца ў гэты час у ратуш.

Разам з тым быў вызначан дзень для пасяджэньняў рады, а імяна, чацьверг.

Такім чынам, організацыя мескай улады, або, як казалі ў той час, магістрату, адбывалася паступова, пры чым у яе організацыі прымала некаторы ўдзел і насельніцтва.

Узаемаадносіны мяшчан да іншых станаў грамадзянства.

Прывілей 1499 г. на Майдэборскае права далёка ня вырашыў усіх мескіх спраў м. Менска. Перш усяго ён ня вызначыў узаемаадносін мяшчанства да іншых станаў грамадзянства, а таксама і да іх падданых. Хто будзе падлягаць Майдэборскаму праву і нова-арганізаванай уладзе? Гэта пытаньне паўстала вельмі хутка і на самай практычнай аснове, на грунце нясення розных павіннасьцей і платы падаткаў. Перш за ўсё места сустрэлася з праваслаўнай царквою і насельніцтвам, якое жыло ў Менску на царкоўных землях.

Праваслаўная царква даўно ўжо мела ў Менску свае ўстановы—манастыры і царквы. Трудна сказаць, колькі царквей і манастыроў было ў Менску ў XV і нават у першай палове XVI ст.; ёсьць думка, што Менск, які належаў да Тураўскай эпархіі, з XII ст. стаў цэнтрам Менскага біскупства¹⁾. Думка гэтая, аднак, ня мае падмацаваньня ў крыніцах, і ў XVI ст па ранейшаму Менск належыць да Тураўска-Пінскай эпархіі. На Віленскім царкоўным саборы 1509 г. ад Менску быў архімандрыт з, Меньска В'знесеньскій Сергей²⁾; такім чынам можна з пэўнасьцю гаварыць аб існаваньні ў гэты час аднаго манастыра і, можа быць, некалькіх царквей, існаваньне якіх і выяўляецца ў XVI ст.

У канцы XVI ст. можна з большай або меншай пэўнасьцю гаварыць аб наступных царквах: саборнай, быўшай у замку³⁾, царкве «рожества пречыстое богородицы на улицы немизской стоячую»⁴⁾; гэта царква ляжала на пляцу Радзівілаў. У пачатку XVII ст. яна сгарэла і была адбудована на тым самым месцу⁵⁾. Затым вядомы царквы—Пятніцкая⁶⁾, Козьмадземянаўская⁶⁾, Васкрасенская, Троецкая⁷⁾; дзе знаходзіліся апошнія царквы, невядома.

На землях царкоўных жыло ня толькі духавенства, але і многа іншага насельніцтва. Насельніцтва, якое жыло на царкоўных землях,

1) Историко-Статистическое описание Минской епархии, архим. Николай СПб 1864 г.

2) Собрание древн. грам. гор. Минска губ. № 54.

3) I b i d e m № 68.

4) I b i d e m № 84.

5) I b i d e m № 28 і 12.

6) I b i d e m № 48.

7) I b i d e m № 83

карысталася ўсімі выгодамі места, аднак, ня было падуладна мескаму ўраду і не складала з ім аднастайнай групы. Пасьля дараваньня Майдэборскага права мескаму ўраду прышлося адразу сустрэцца з гэтай супярэчнасьцю.

У 1522 г. вялікі князь па просьбе мітрапаліта Іосіфа, які скардзіўся гаспадарскаму ўраду на войта, бурмістраў і радаў Менску за тое, што яны „людей его церковных и поповских, которые в месте Менском суть и торгом ся обыходят“, хочучь абкласьці сярэбшчынай, прыцягваюць да нясення падводнай павіннасьці і ўсялякіх іншых „поплатков“, у той час, як раней яны нічога з усіх адзначаных павіннасьцяў да гэтага часу разам з месцам не адбывалі. Гаспадар стаў на бок мітрапаліта і забараніў абкладаць насельніцтва царкоўных зямель падаткам і прымушаць яго да адбываньня павіннасьцяў¹⁾.

Такая-ж спрэчка паднялася і з насельніцтвам, якое жыло на землях Вазьнясенскага манастыра. Вазьнясенскі манастыр знаходзіўся ў падаваньні самага вялікага князя. Падаваньне гэтае падобна да заходня-эўропэйскай інвэстытуры і заключалася ў тым, што падаўца меў права аддаваць царкоўную ўстанову, з усімі прыналежнымі ёй маемасьцямі, па свайму жаданьню той ці іншай асобе, звычайна, да сваёй ласкі і волі, або дажывотна. Гэта быў так званы „хлеб духоўны“. Віленскі сабор 1509 г. вынес пастанову, што паны, князі і іншыя асобы, на землях якіх знаходзяцца царкоўныя ўстановы і ў паданьні якіх яны знаходзяцца, прызначаюць годных асоб, якія павінны атрымаць блага-славеньне і пасьвяшчэньне ў духоўны сан ад мітрапаліта. Але гэтая пастанова ня выконвалася, і манастыры аддаваліся і сьвецкім асобам у дзяржаньне, як і звычайныя маемасьці. Гаспадар аддаваў Вазьнясенскі манастыр разным асобам у XVI стагодзьдзі, большаю часткаю асобам духоўнага стану. Трымалі манастыр, аднак, і сьвецкія асобы. Так, у 1579 г. манастыром уладаў пан Стэфан Дастаеўскі, „з моцы и владности“ каторага гаспадар адняў манастыр і падаў „той манастыр и люди тому манастыру прислухающие“ архімандрыту Менскаму Міхайле Рагозе. У гэтыя часы Вазьнясенскі манастыр ня быў значным, як па свайму абсталяваньню, гэтак і па тых маемасьцях, якія належалі да яго. Царква манастырская была „апалая и згнилая“. У царкве было 11 абразоў „старых, злиненных, фарбою писаных“. У алтары быў „престол, покрыт выбойкою“, на прастоле было „евангелие старое, троха медю оправленое, келих и миска ценовая, кадило старое, медное“. У той-жа царкве была невялікая колькасьць кніжок: „меней месячных двенадцать, евангелие учительное, устав церковный, октоихи три, прелог один, треоди две, постная и цветная, требник один, апостол один, книги две старые пергаминовые“. З царкоўных аблачэньняў былі „рызы кухтеровые белые, букотерлею обложены, потрахил стары златоглаву зеленого“. У царкве былі два „прыделы“. Пры той-жа царкве была званіца і „на ней звоны тры“. У мана тыры была „трапеза“, а пры ёй царква „покров пречистое“. У трапезнай царкве было з абсталяваньня толькі тры абразы, і яна была нават без замка. З будынкаў манастыра меў „светлицку з сеньмі“, тры клеці, ізбу, пякарню з сеньмі, другую ізбу з сенцамі старую і без страхі, стайню конную, пуню сенную. У манастыры вяло двое варот, але ўвесь „замет (плот) коло того манастыря и около саду манастырского весь обобран“. За ракою Сьвіслаччу ў манастыра было гумно і „дворец“, затым „гумно с осетю, пуня сенная, другая пуня; третяя пуня на было“.

Манастыр меў 36 пляцоў, на якіх сядзела 33 сям’і манастырскіх падданых. Тры пляцы было пустых, іх дзяржалі тыя-ж падданья. Ма-

¹⁾ Собрание древних грамот и актов Минской губ. № 6.

настыру апроч таго належала сяло „Ляховы Луки“, у якім было тры службы сялян. У месце пры царкве было некалькі яшчэ мяшчан манастырскіх, якія жылі пры царкве „святое пятницы“¹⁾. Манастырскія мяшчане мелі свайго войта. Вазьнясенскаму манастыру ў пачатку XVI в. належала сяло Трасьцянец з шасьцю службамі, дараваны манастыру княгіня Аленай Іваноўнай і зацверджаны за манастыром у 1513 годзе. Да Трасьцянца Жыгімонт з свайго боку прыдаў манастыру яшчэ тры службы. Невядома, ці гэтыя тры службы і былі тымі ж службаў у „Ляховых Луках“ якія ўспамінаюцца ў 1579 г., ці гэта былі іншыя²⁾. Часткаю можна высвятліць, чым займаліся манастырскія мяшчане. З іх маемасьцяй можна вызначыць, што яны мелі пляцы, іншых-жа ўгодзьдзяў рэестр не ўспамінае. Найпраўдападобней, што ў другой палове XVI ст. яны не займаліся земляробствам, а галоўным чынам рамяслом і гандлям, на што мелі значныя ільготы Па прозьвішчах пералічаных манастырскіх мяшчан у рэестры, апроч войта, вызначаны 2 дойдлы, 6 кажамяк, 1 шапавал, 1 пірожнік, 1 чабатар і 1 скамарох. З 33 сямей 13 мелі сваім заняткам рамясло; чым займаліся іншыя, сказаць нельга. Якія падаткі і павіннасьці нясло манастырскае насельніцтва свайму манастыру, таксама невядома.

Архімандрый Вазьнясенскага манастыра „Серафіонт“ у 1522 г. скардзіцца на Менскі магістрат, што апошні прыцягвае манастырскіх людзей да адбываньня падводнай і старажовай павіннасьці, і гаспадарскі ўрад аддае загад, „іж бы на людех яго манастырскіх подвод не брали і іншых кривд не чинили и заховали во всем потому водле давного обычая“³⁾. Разам з гэтым гаспадар аддае загад менскаму намесьніку Багдану Іванавічу Жаслаўскаму, каб ён прыняў меры і загадаў войту і мяшчанам менскім, „абы им и людем их монастырским в том кривд не чинили и в подводах и иных службах меских впокой им дали и в том бы еси их самих и людей их монастырских от их кривд во всем боронил“⁴⁾.

Мяшчане, аднак, ня могуць задаволіцца такім палажэньнем, тым болей, што людзі, якія жылі на землях Вазьнясенскага манастыра, займаюцца рамяслом і прадаюць свае вырабы, а іншыя скупаюць збожжа і солад, і прадаюць іх у Менску. На гэтай аснове магістрат прыцягвае іх да падводнай павіннасьці і накладвае розныя падаткі. Архімандрый Вазьнясенскага манастыра зноў скардзіцца ў 1533 г. гаспадарскаму ўраду на такую дзейнасьць магістрату. Цікава пры гэтым адзначыць, што сваю скаргу ён абасноўвае ня толькі на старыне, але і на тым, што людзі плебанскія, якія жывуць на касьцельнай зямлі і таксама займаюцца гандлем, аднак, падаткаў жадных не плацяць. Гаспадар зноў падтрымаў манастыр і забараніў тварыць якія-небудзь „тяжкости, естли будут тыи люди его на землях церковных мешкати, а меских земель ани огородов под собою не мають“⁵⁾. Трэба сказаць, што манастырскае насельніцтва было пазбаўлена ня толькі ад платы мескіх падаткаў і нясення мескіх павіннасьцяў. Яно атрымала ільготы, якіх ня мела насяленьне іншых станаў грамадзянства. Так, у 1546 г. гаспадар вялікі князь аддае загад менскаму мытніку, каб ён „людей монастырских, которые подле монастыра и в месте мешкають и торгом ся обыходят“, каб ён ад „речей их торговых“ мыта ня браў“⁶⁾.

1) Собрание древних грамот и акт. гор. Минск губ, № 27 и 28.

2) Ibidem №№ 12 и 28.

3) Ibidem № 7.

4) Ibidem № 8.

5) Ibidem № 9.

6) Ibidem № 12.

Разам з імкненнем прыцягнуць насельніцтва, якое жыло на манастырскіх і царкоўных землях, да нясення аднальковых падаткаў і павіннасьцяй нароўні з мяшчанами, якія жылі на землях мескіх пад Магдэнборскім правам, мы бачым спробы з боку мескага магістрату прыцягнуць людзей манастырскіх і царкоўных пад сваю ўладу. Адно было звязана з другім і натуральна, калі насельніцтва царкоўных і манастырскіх зямель не плаціла падаткаў і не жадала несці павіннасьцяй у той час, як яно сваім рамяством і гандлем конкурывавала з мяшчанами, на якіх падалі ўсе павіннасьці і падаткі, то магістрат усё-ж такі імкнецца ў рэчавістасьці знішчыць такія выключныя прывілеі, накладвае падаткі, прымушае несці павіннасьці, а тых, якія не жадаюць выконваць яго загаду, „сажае в казнь“. Гаспадарскі ўрад, аднак, зноў у 1554 г. зацьвярджае старыя прывілеі манастырскіх і царкоўных людзей, звальняе ад падуладнасьці іх мескаму ўраду і забараняе накладваць падаткі і прымушаць іх да адбываньня павіннасьцяй супольна з мяшчанами¹⁾.

Такім чынам, значная колькасьць насельніцтва, якое жыло на манастырскіх і царкоўных землях, была выключана з ліку менскага мяшчанства, не нясла з ім павіннасьцяй, не плаціла разам з месам падаткаў, была пазбаўлена ад платы мытных збораў і была падуладна не магістрату места, а асобнай уладзе; царкоўнае насельніцтва—уладзе мітрапаліта, а манастырскае—уладзе архымандрыта і іх ураднікаў. Гэта ўсё насельніцтва мела сваю ўладу і судзілася ў сваіх судах. Яно мела, як казалі ў той час, сваю „юрысдыку“ і выдзялялася ў асобную групу насельніцтва пад юрысдыкай, гэта значыць, судом і ўладаю праваслаўнага мітрапаліта і манастырскага архымандрыта. Можна думаць, што юрысдыкі мітрапаліта і архымандрыта былі асобныя.

Апроч царкоўных і манастырскіх зямель праваслаўнай царквы, у Менску знаходзяцца землі, маемасьці і насельніцтва каталіцкай царквы. Насельніцтва зямель каталіцкай царквы, „каторыи люди плебанский тамже на земли костельной мешкають, они дей некоторые речи на продажу до места привозять и тымся жывят а от того ничога не платят“²⁾, такім чынам, карыстаецца тымі ж правамі, як і насяленьне праваслаўнай царквы, і, нават, правы гэтага насяленьня зьяўляюцца ўзорам для дамаганьняў насяленьня царкоўных зямель. У палажэньні насельніцтва каталіцкай і праваслаўнай царквы, аднак, ёсьць некаторая розьніца; розьніца выразна выяўляецца і ў палажэньні самага ўраду той і другой царквы. Праваслаўнай царкве прыходзіцца абараняць свае старыя правы ад пакусаў на іх з боку мескага магістрату і мяшчанства, у той час як каталіцкая царква сама вядзе наступленьне на мяшчан і на іх правы. Гэтае наступленьне вядзецца як у адносінах да паасобных людзей, гэтак і на ўсё места.

У 1511 г. у судзе гаспадара вялікага князя з панамі радаю разбіралася справа мешчаніна Менскага Багдана Кузьмініча з біскупам Віленскім Войтэхам. Богдан Кузьмініч скардзіўся на біскупа за тое, „што ж дей он мене поймал и в нятство посадил; и седел дей есми в него в нятстве двадцать недель и над то дей многие речи мое побрал безвинно“³⁾. Біскуп апраўдваўся тым, што Багдан Кузьмініч яго чалавек („не от'хожы“) з Ігумена. Аднак, Багдан Кузьмініч давёў, што ён „звечный человек господарский з Менска“, і на гэтай аснове суд прысудзіў, каб біскуп заплаціў за ўсе ўзятыя рэчы і штраф за няпраўнае сажаньне ў турму. У тым жа годзе на таго-ж біскупа Войтэха

¹⁾ Ibidem № 15.

²⁾ Ibidem № 9.

³⁾ Р. И. Б. т. XX. ст. 714—715.

ўжо скардзяцца „бурмістры и рады и вси мешчане места Виленскаго“ на тое, што ён „в суды метские вступається и поэвы и клятвы на нас выдаєць безвинно“. Такім чынам віленскі біскуп, маючы касьцельныя землі па розных местах, вядзе агрэсыўную політыку ў адносінах да мяшчан, карыстаючыся сваім высокім палажэньнем ў дзяржаве, як першы пан рады вялікага княства, і змагацца з ім месту было далёка ня так лёгка, як з праваслаўнымі мітрапалітам і біскупамі.

Насельніцтва, якое жыла на касьцельных землях каталіцкай царквы, была падуладна і падсудна толькі Віленскаму біскупу і мела асобную біскупскую юрысдыку. Пры тым высокім палажэньні, якое займаў віленскі біскуп, палажэньне гэтага насельніцтва было досыць выгоднае і яго інтарэсы пільна абараняліся каталіцкаю царквою ва ўсіх установах¹⁾, зразумела, што лік гэтага насельніцтва павялічваецца з умацненьнем каталіцтва на Беларусі ў другой палове XVI ст.

Насельніцтва, якое жыло на землях каталіцкай царквы, складала асобную групу, як бы места ў месце. Пры агульных справах, якія закраналі інтарэсы насельніцтва ўсяго Менска, цяжка было знайсці спосаб іх вырашэньня ня толькі мескаму ўраду з Майдэборскім правам, але нават і агульна-дзяржаўнай уладзе. Места Менскае будавалася з старажытных часоў самацёкам, без усялякага пляну. Такая бесплянавасьць была вельмі шкоднай, асабліва ў пажарных адносінах, і ўжо ў часы вялікага князя Жыгімонта Аўгуста была прызначана спецыяльная рэвізія для „перенесенья на іншае месце рынку, и некоторых улиц и порадного будованья домов“²⁾. Прызначаныя Жыгімонтам Аўгустам рэвізоры не давалі па якойсьці прычыне ўпарадкаваньня вуліц і рынку. Справа паднялася ізноў у 1589 г. Рэвізорамі, якія стаялі на чале справы, былі прызначаны маршалак і староста Менскі, пан Дзімітры Скумін і ваяводзіч Берасьцейскі, пан Мартын Тышкевіч Лагойскі. Рэвізоры сустрэліся пры правядзеньні сваёй працы з падданымі касьцельнымі Менскай плебаніі, якія „межы мешчаны Меньскими домами своими не порадне сядять; зачым тот зачатый порадок селенья домов и переносенья рынку и улиц пристойне отправоватися не можеть“. Рэвізоры для вырашэньня гэтага пытаньня зьвярнуліся да гаспадара вялікага князя. Аднак, і апошні ня можа аддаць адпаведнага загаду, а зьвяртаецца да віленскага біскупа з просьбаю, каб „твоя милость через лист свой плебану Меньскому розказал, иж бы он всем таковым подданным костела католицкого с тых пляцов, которые бы на перашкоде будованья места были, за розказаньем тых ревизоров наших проч зноситисе велел, никоторого в том спротивенства паном ревизором нашим не чинечи, якобы се тым жадное затрудненье и переказы порадному селению и будованию места нашего Меньского не деяла“³⁾.

Тон гаспадарскага лісту і той парадак, якім прыходзілася ісьці, каб дабрацца да касьцельных падданых, сьведчыць выразна аб іх выключным палажэньні і тых цяжкасьцях і перашкодах, якія прыходзілася мець пры зносінах з імі. Зразумела, што палажэньне магістрату, асабліва, калі ўзаемаадносіны абгойсываліся, было яшчэ болей цяжкім, раз сам дзяржаўны ўрад ідзе шляхам просьб, а не загадаў.

Апроч мяшчан пад Майдэборскім правам, насельніцтва царкоўных зямель і падданых касьцельных, у Менску жылі князі, паны і баяры шляхты, якія тым ці іншым шляхам набывалі ў месце землі і

¹⁾ Р. И. Б. т. XX, ст. 1217.

²⁾ Новы рынак, налёўна, быў перанесен на сучасны пляц Волі. (Аўтар)

³⁾ Мэтрыка Літоўская кніга запісаў 73, ліст 560 аб.

маемасьці, сяліліся самі і сялілі на сваіх пляцох сваіх падданных. Адным з спосабаў набывання маемасьцяй баярамі-шляхтаю быў шлюб. Так, у 1500 г. гаспадарскі ўрад зацьвердзіў за баярынам Пашкам Талаконскім яго пасаг, які баярын атрымаў за ўнучкаю мешчаніна і які складаўся з двара „отчынога“ з усімі прыналежнымі да яго ўгодзьдзямі. З гэтых маемасьцяй баярын „маеьт нам с того службу земскую заступовать, а местских полатков некоторых ему не надобе“¹⁾.

Другі спосаб—гэта купля пляцоў і двароў ад мяшчан менскіх і, урэшце, даніны гаспадарскія. У другой палове XVI ст. гаспадарскі ўрад ужо канстатуе прысутнасьць значнага ліку насельнікаў упрывільеванага стану: „того ведомость маем, же там, в месте меньском, князи панове и земляне наши духовного и светского стану з давних часов, набывши пляцов, подданных своих осадили“. Князі, паны і шляхты, такім чынам, пасяліліся ў Менску ня толькі самі, але й пасадзілі сваіх падданных. Гэтыя падданыя „в месте мешкаючы торгов, ремесла, гандлев и вселяких пожитков местских посполу з подданными нашими мешчаны меньскими уживають“²⁾.

Як падданыя царкоўныя і касьцельныя, гэтак і падданыя шляхецкія, у месьце займаюцца рамяством і гандлем. Адносіны гаспадарскага ўраду цяпер, аднак, іншыя да гэтых насельнікаў, чымся да падданных царкоўных і касьцельных. Па прыкладу насельніцтва царкоўнага і касьцельнага, насельніцтва, якое жыло на землях княскіх, панскіх і шляхецкіх, таксама імкнецца ўхіліцца ад нясеньня павіннасьцяй і платы падаткаў: „до дования стацыи, на подыймаваньне послов и гонцов прикладати и подвод давати не хочуть“. Гаспадарскі ўрад ні мог згадзіцца з такім палажэньнем і не жадаў ставіць насельніцтва княскіх, панскіх і шляхецкіх зямель Менска ў гэткае выключнае палажэньне, і дзеля гэтага рашуча аддае загад сваім прыставам у Менску, пану Мікалаю Сапегу і двораніну гаспадарскаму Багдану Падбіпенце, якія знаходзіліся ў Менску пры Маскоўскіх паслах, каб яны „с пильностью догледали, аж бы подданные князьские, паньские и земляньские духовных и светских в месте Менском мешкаючыє заровно з мешчаны иными меньскими послов и гонцов стацыями падыймывали и до того се прикладали, также и подводы под них давали, ничымся того не вымовляючы; в чом естли бы они вас послушны быти не хотели и вы абысте их до того моцью звирхности нашео гаспадарское прымушали, везеньнем и грабежами их карали“.

Такая настойнасьць гаспадарскага ўраду сьведчыць аб тым, што падданыя князеў, паноў і шляхты ўхіляліся ад нясеньня розных павіннасьцяй, і гаспадарскаму ўраду прыходзіцца змагацца з іх упартым ухіленьнем, аддаючы загад караць непаслушных турмою і грабязом. Калі падданыя князеў, паноў і шляхты ўхіляліся ад нясеньня павіннасьцяй разам з мяшчанами, то самі паны, князі і шляхта сваімі дзеяньнямі ў істоце закранаюць інтарэсы места і чыняць яму розныя крыўды і ўціскі. Не падлягаючы ўладзе і суду магістрата, бо яны мелі сваю юрысдыкцыю—замкавую, і не звязаныя з месцам жыцьцёвымі інтарэсамі, князі, паны і шляхта карыстаюцца кожным выпадкам, каб пашырыць свае маемасьці за кошт мяшчанскіх зямель і маемасьцяй места Менскага. Так, у 1509 годзе мяшчане Менскія скардзяцца на пана Льва Тышкевіча і іншых паноў, што яны ня пускаюць мяшчан у бор, а калі знаходзяць іх там, то б'юць і грабяць, ня гледзячы на тое, што яны маюць лісты ад Вітал'яда, Жыгімонта і Казіміра, якімі ім

1) Мэтрыка Літоўская, кніга пятая запісаў, № 227.

2) Мэтрыка Літоўская, кніга I. XXIII запісаў, ліст 165.

дазволена браць дрэва на будаваньне ў лясох навокал Менска, на прасторы трох міль. Гаспадар паслаў свайго камісара, які павінен быў вырашыць гэтую справу на аснове лістоў, якія маюць мяшчане; разам з тым камісар павінен быў праверыць лісты паноў і шляхты, і калі першымі лістамі будуць мяшчанскія, то камісар павінен дазволіць мяшчанам браць дрэва на будаваньне для ўласнага ўжываньня, але не на продаж¹⁾.

Пакусы на зямельныя маемасьці паўтараюцца і ў 1595 г. Гаспадарскі ўрад, да якога звярнуліся мяшчане менскія, сьведчыць, што „в некоторую часть кгрунтов меских, а меновите, в рочышом в Крупец, в бор, в пушу и в сеножати обыватели воеводства менского безправне уступаючыся тых кгрунтов их ужывати им не допушачи“²⁾.

Паны і шляхта ўціскаюць мяшчанства і ў гандалёвым адносінах У 1585 годзе мешчанін Менскі Анісім Махліч скардзіўся гаспадарскаму ўраду на каштэляна Навагрудзкага, князя Аляксандра Палубенскага, што ён паграбіў яго тавары пры праездзе праз яго Дароскі маёнтак. Конфіскацыя тавараў была зроблена за няплату мыта, але мыта была „незвычайнае“, гэта значыць новае, няправільна накладзенае. Гаспадар прысудзіў, каб князь Палубенскі заплаціў за зрабаваны тавар мешчаніну Менскаму „совито“—падвойна, але ці быў заплачаны штраф, гэта невядома. У кожным выпадку такая дзейнасьць паноў, якія ўводзілі ў сваіх маёнках мыты і ўсялякія паборы, перашкаджала правільнаму гандлю і аслабляла нормальнае разьвіцьцё места.

Для мяшчанства таго часу небяспечна была і пэрсональная свабода. Князі і паны ахвотна затрымлівалі мяшчан і сьлілі ў сваіх месцах і мястэчках. У 1507 годзе княгіня Слуцкая скардзілася на мешчаніна Жытомірскага і на яго братоў, даводзячы, што „то люди мои отчизные, звечные, непохожие“. У часе судовай справы высьветлілася, што многа гаспадарскіх мяшчан з Кіева, Менска і іншых мест жывуць у Слуцку. Гаспадар пасылае свайго двараніна папісаць гаспадарскіх мяшчан у Слуцку і вывясць іх вон.

Паны не абмяжоўваліся пакусамі на маемасьці і ўгодзьдзі Менску, а таксама ўчынкамі розных крыўд паасобным мяшчанам. Яны імкнуцца захапіць у свае рукі і мескую ўладу. У 1595 г. ў судзе гаспадара з панамі радаю разьбіралася справа войта, бурмістраў і райцаў Менскіх з маршалкам гаспадарскім Мартынан Тышкевічам, які імкнуўся захапіць няпраўна Менскае войтаўства; але захапіць войтаўства гвалтоўным спосабам была немагчыма, і М. Тышкевіч хоча дабіцца гэтага судовым шляхам.

Тышкевіч падае ў гродзкі суд жалабу, што Менскі войт Грыгоры Тэрлецкі бяспраўна захапіў Менскае войтаўства, якое належыць Тышкевічу, і мяшчане Менскія не жадаюць яму быць паслушнымі, чыняць яму супор, чым давалі яго да значных шкод і страт. На гэтай аснове Тышкевіч падаў ў земскі суд іск на Менскіх мяшчан і суд, ня гледзячы на непадсуднасьць мяшчанства гродзкім і земскім судам, згодна наданых месту прывілеяў, прысудзіў Мартыну Тышкевічу з мяшчан Менскіх 1205 коп грошай („дванадцать сот и пять коп грошай“). Гэтую пастанову земскага суда зацьвердзіў галоўны трыбунал і паслаў земскаму суду на выкананьне. Справа усё-ж такі дашла да суду гаспадара з панамі радаю і апошні суд адмяніў усе ранейшыя пастановы на гэтай аснове, што „мешчане под правам майдеборским

1) Р. И. Б. т. XX, ст. 604.

2) Собран. древн. грамот и актов гор. Минск. губ., № 33.

3) Мэтрыка Літоўская, кніга судных спраў 63, ліст 200

4) Р. И. Б. т. XX, ст. 560.

будучыя под сказы судов земских, кгродских и трибунальских не под-
легали и о войтовство, яко о добра наши, у земства сужоны быти не
могли, зважа же и войтовство менское, которого Мартин Тышко-
вич доходил по менскому Грыгорею Терлецкому, водлуг права его
доброто от нас присужоно естъ¹⁾.

Месту Менску приходзілася затрачваць значную энэргію, нема-
ल्या сумы грошай і нямала часу на абарону маемасьцяй, як паасоб-
ных мяшчан, гэтак і ўсяго места. Абставіны, як у самай мяжы, так і
па замежамі места, былі далёка ня спрыяючымі для ўсяго места і па-
асобных мяшчан. З усіх бакоў была пагроза, то на маемасьці, то на
свабоду, то, урэшце, на самы мескі ўрад-войтаўства, які быў даход-
наю пасадаю і выклікаў зайздросць з боку сільных паноў, якія жа-
далі захапіць яе ў сваі рукі.

✓ Адносіны да места і мяшчан гаспадарскіх ураднікаў.

Ня лепшымі для Менску былі і гаспадарскія ўраднікі ў асобах
намеснікаў-дзяржаўцаў, або стараст, як яны сталі звацца ў другой
палове XVI ст.

Ужо ў тым-жа 1499 г., у якім быў дан і прывілей Менску на
Майдэборскае права, паміж мяшчанама і новаўтвораным мескім ура-
дам з аднаго боку, і намеснікам Менскім, князем Багданам Жаслаў-
скім, з другога, пачэліся непаразумежны і спрэчкі на грунце пытань-
няў, якія закраналі падаткі і даходы, і каму іх плаціць. Намеснік
Багдан Жаслаўскі скардзіўся вялікаму князю на тое, што войт, бур-
містры і радыя места Менскага пры судовых справах ня хочуць мець
прадстаўніка намесніка Менскага і не даюць яму „двух пенязей з
він“. Апрача гэтага мяшчане адмаўляліся папраўляць гродзкі млын і
сыпаць грэблі. З дараваньнем Майдэборскага права пад мескі прысуд
і ўладу папалі ўсе рамеснікі: „золоторы, кравцы кушнеры, коваля,
чоботоры и иные ремесники“, якія давалі на менскі гаспадарскі двор
„нароги, серпы и зацепки и сокеры и иные речи“, і гаспадарскі двор
застаўся без рамеснікаў; затым войт і мяшчане менскія забралі пад
ўладу і прысуд мескі людзей, якія раней жылі пад прысудам грод-
скім, чым, разумеецца, закранулі інтарэсы намесніка дзяржаўцы, бо,
стаўшы пад ўладу мескага магістрату, гэтыя мяшчане перасталі пла-
ціць падаткі і несць павіннасьці на гаспадарскі менскі двор, а гэтым
самым і на намесніка дзяржаўцу. Урэшце, апошні пункт скаргі, гэта
тое, што войт і мяшчане забіраюць і нічога не даюць намесніку дзяр-
жаўцу з прыбыткаў, якія атрымліваюць ад злодзеяў, якіх прыводзяць
„с поличным“, а таксама ад прыблудных жывёлаў і коняй.

Усе гэтыя скаргі закраналі істотныя асновы таго права, якое была
надана месту Менскаму прывілеем на майдэборскае права, і гаспадар
вялікі князь вырашыў іх далёка не на карысьць Менску, даўшы на-
месніку-дзяржаўцу грунт для ўмешваньня ў Менскія мескія справы.

Гаспадар вялікі князь на скаргу намесніка аб судовых вінах за-
гадаў войту і бурмістрам даваць „два пенязі“ з судовых він намес-
ніку-дзяржаўцу, і пры ўсіх судовых справах войта і бурмістраў паві-
нен сядзець намеснік намесніка-дзяржаўцы.

На скаргу намесніка, што мяшчане адмаўляюцца „млына город-
ского оправляти и гребли сыпати“, гаспадар вынес пастанову, што
мяшчане павінны „млын городской робити и оправляти и дерево на
тот млын возити и греблю сыпати подле давного обычая“.

¹⁾ Мэтрыка Літоўская, Кніга судных спраў 63, ліст 506—509.

Скаргу намесьніка аб прыўлашчаньні войтам і райцамі прыблуднай скаціны і злоўленага злодзея з палічным таксама задаволіў, і прыблудная скаціна, а такжа палічнае павінны ісьці на карысьць намесьніка-дзяржаўцы.

Пытаньне аб рамесьніках было часткаю агульнага пытаньня аб тым, хто падлягае ўладзе войта і райцаў, склаўшых асобны магістрат, і хто застанеца пад уладаю гаспадарскага намесьніка і будзе несць павіннасьці і плаціць падаткі непасрэдна на менскі гаспадарскі двор, або замак. Пасьля дараваньня прывілея на Майдэборскае права новаарганізаванная ўлада ў асобах войта і райцаў залічыла ўсіх, хто жыў на гаспадарскіх землях ў Менску, апрача баяр шляхты, у разрад мяшчан і падпарадкавала іх сваёй уладзе. На скаргу намесьніка гаспадара аб такой дзейнасьці войта і райцаў гаспадар вялікі князь даў адказ у форме, якая заўсёды адчыняла прастор для злоўжываньняў намесьніка Вялікі князь у гэтым спрэчным пункце даў волю самому насельніцтву. Мяшчанам, якія былі пад мескім прысудам і ўладаю, дазвалялася пераходзіць пад прысуд і ўладу намесьніка-дзяржаўцы ў выпадку пераходу пад замкавую ўладу, такіх мяшчан радзіць і судзіць намесьнік, а войт і мяшчане трацяць над імі ўладу і права суда. Гаспадарскае вырашэньне нічога, аднак, не гаворыць аб адваротным праве насельніцтва, якое засталася пад замкавым прысудам і ўладаю, і на аснове якога было б дазволена пераходзіць пад ўладу і суд мескага магістрату. Рашэньне гаспадара, такім чынам, было аднабокім, і забяспечвала толькі інтэрэсы намесьніка; адначасна з тым яно была і нявызначаным, бо воля і жаданьне насельніцтва маглі быць заўсёды пад уціскам намесьніка.

На скаргу аб рамесьніках гаспадар загадаў войту й райцам менскім выдзяліць пятнаццаць двароў рамесьніцкіх і перадаць іх замку. Пастанова адносна рамесьнікаў даволі нявыразная, але сутнасьць яе заключаецца ў тым, што пятнаццаць двароў павінны працаваць на замак, і падобна сялянам спецыяльных служб залежаць ад гаспадарскага менскага двара, быць пад яго ўладаю і прысудам. Такім с'осаbam лік насельнікаў Менскіх, якія складалі грамадзянства пад Майдэборскім правам, быў зьменьшан самым гаспадарскім урадам і, апроч таго, такое вырашэньне справы давала намесьніку-дзяржаўцу зачэпку для пашырэння сваёй улады над менскімі рамесьнікамі і, у выпадку зьмяншэння ў двары ліку рамесьнікаў, павялічваць іх за кошт рамесьнікаў мескіх, якія былі пад уладаю і прысудам мескага магістрату.

Апошні пункт гаспадарскай пастановы ўзмацняе аўторытэт і ўладу намесьніка-дзяржаўцы і загадвае мяшчанству, каб яно была паслушным намесьніку ў справах, якія датычацца гаспадарскіх інтарэсаў, як самаго гаспадара, і забараняе пад страхам штрафу ў двесьце рублёў грошай мескаму магістрату ўступацца ў справы гродзкія, гэта значыць замкавыя даходы¹⁾.

Такім чынам гаспадарскі ўрад, выдаўшы Менску прывілей на Майдэборскае права і гэтым самым вызваліўшы яго з пад улады і прысуду намесьніка дзяржаўцы, зараз-жа пасьля яго дараваньня зьмяншае і абмяжоўвае яго разьвіцьцё і ўзмацняе ўладу намесьніка-дзяржаўцы. Такая нязвычайная дзейнасьць цэнтральнага ўраду, які адною рукою дае, а другою зараз жа адімае тое, што дае, або абмяжоўвае дадзенае, выклікае барацьбу паміж месцам і гаспадарскім намесьнікам дзяржаўцаю, якая цягнеца на працягу ўсяго XVI сталяцця

¹⁾ М. К. Любавский. Областное деление, приложение № 11,

Ужо ў 1509 годзе менскія мяшчане падалі скаргу на свайго намесьніка Багдана Іванавіча Жаслаўскага, якая разьбіралася ў судзе гаспадара з панамі радамі. З гэтай скаргі выявілася, што намесьнік Менскі „нас (мяшчан) судить и рядить и детских своих на нас даеть через право нашо Майдэборское, которое ж нам дал Александр король его милость, теж с свадеб носатки беретъ и куницы смирский, и теж от каждого суда по два гроши, и иные многии кривды и новины нам делаеть безвинне; кони и иные многии речи в нас грабить через право нашо“. З паданай скаргі выразна відаць, што гаспадарскі намесьнік зусім ня лічыцца з дараваным Майдэборскім правам і вядзе справы па старажытнаму, як ён прызвычаіўся весьці іх да даравання прывілея. Князь Багдан Жаслаўскі не адмаўляецца ад абвінавачанья, але ў сваё апраўданьне даводзіць, што ён „ніколі не суживал ани раживал без их воли и децких на них не давал; нижже коли они сами на мене злюбятъ и я их сужу и ряжу з их волею“. Гаспадар забараняе суд намесьніка і растлумачвае, што мяшчане павінны судзіцца і весьці іншыя справы ў вайта і бурмістраў паводле свайго майдэборскага права, а не здавольна судом вайта павінны зьвяртацца да гаспадара-вялікага князя¹⁾.

Забараняючы свайму намесьніку ў Менску тварыць суд і ўмешвацца ў мескія справы, гаспадарскі ўрад іншымі сваімі распараджэньнямі дае магчымасьць свайму намесьніку ўмешвацца ў мескія справы. Таму-ж самаму намесьніку князю Богдану Жаслаўскаму гаспадар піша, каб ён аддаў загад менскаму вайту і мяшчанам аб нячыненьні імі крыўд манастырскім подданым²⁾.

Узаемаадносіны паміж менскім урадам і намесьнікамі-дзяржаўцамі, як гаспадарскаю ўладаю на месцах, былі забытанымі, і гэта давала магчымасьць намесьнікам-дзяржаўцам выкарыстоўваць сваю ўладу далёка не на карысьць места. Злачынствы намесьнікаў дзяржаўцаў абуралі мяшчанства. Яно змагаецца з імі легальнымі спосабамі, падаючы скаргі ў суд гаспадара і паноў рады. Аднак, ня гледзячы на рашэньні і пастановы суда вялікага князя і паноў рады, і іх загады намесьнікам-дзяржаўцам, апошнія не прыпыняюць сваіх гвалтаў і злачынстваў. Тады мяшчанства пачынае змагацца з імі шляхам самаабароны і аружнага адпору, б'е слуг намесьніка, таго-ж Багдана Жаслаўскага³⁾.

Цяжка сказаць, наколькі памог мяшчанству гэты спосаб абароны ад крыўд і ўціскаў з боку намесьнікаў-дзяржаўцаў. Крыўды і гвалты намесьнікаў адбываюцца і ў канцы XVI ст.

У 1595 г. „бурмистры, райцы, лавники и вси мещане места меньского припозвали у суд гаспадара и панов рад старосту меньского урожоного Андрея Станкевича о певные кривды“. Такіх крыўд было чатыры: першая, што „он, наставши мощно и гвалтом приятел и слуг своих на мещанина меньского Павла Михайловича с того дому кгвалтовне его взятъ казавши до везенья замкового сажати и мучити его давал“, другая—„в кривде того Павла Михайловича о нарушение права местского“, трэцяя—„мещан меньских он до незвыклого робенья мосту примушати мел“; чацьвертая—„о неприимованье квитов шафарских с стороны пива и меду послом и гонцом с корчом браного“, пятая ўжо самага старасты на мяшчан—„О млыне и иные речи“⁴⁾.

1) Р. И. Б. т. XX, ст. 602.

2) Собр. др. гр. Минск. губ. № 8.

3) Р. И. Б. т. XX, ст. 1219.

4) Мэтрыка Літоўская, кніга судных спраў 63, карта 583.

Справа была адкладзена па прычыне хваробы ўмацаванага (та зваліся ў той час правазаступнікі) Станкевіча, які ня мог зьявіцца ў суд сваячасна. Для нас важны тья скаргі, якія паданы былі мяшчанамі, і якія паказваюць, што ўзаемаадносіны паміж мяшчанствам і гаспадарскімі ўраднікамі не ўстанавіліся і праз сто год пасья дараваньня прывілея на майдэборскае права, чым карыстаюцца намесьнікі-дзяржаўцы для таго, каб уціскаць насельніцтва места ў сваіх карысных мэтах.

Такая нявыразнасьць адносін паміж мескім урадам і мяшчанствам з аднаго боку, і гаспадарскімі ўраднікамі з другога, выклікала і патрабавала многа энэргіі і сродкаў ад мяшчанства для вядзеньня самай барацьбы і абароны сваіх праў і інтэрэсаў, і была значнаю перашкодаю для нормальнага разьвіцця места. Гаспадарскія ўраднікі, прадстаўнікі шляхецтва і панства, былі сталымі ворагамі мяшчан. Перавага была на іх баку, і з другой паловы XVI веку, калі ў Літоўска-Беларускай дзяржаве ўзмацнілася іх дыктатура, гэтая барацьба зрабілася для мяшчан непасільнай, і мяшчанства пачынае прыходзіць у заняпад, не пасьпеўшы расквісьці.

+

B0000002484385